

АНАЛИТИЧЕН ОБЗОР НА ЗАКОНОВАТА БАЗА НА СТОКОВАТА БОРСОВА ТЪРГОВИЯ В БЪЛГАРИЯ

Ваня Хаджиева
Лесотехнически университет - София

В началото на XX век в нашата страна за първи път се заговаря за стокови борси, а през първото десетилетие на века се появяват и първите такива. В материала се прави аналитичен преглед на законовата база на стоковата борсова търговия от нейното възникване и последващо ѝ развитие в България за периода от началото на XX век до първите години на XXI век.

Ключови думи: закон, стокова борса
Key words: law, commodity exchange

Въведение

Борсовата търговия в нашата страна се ражда в началото на XX век. От тогава е изминало цяло столетие, което е изпъстрено с разнообразни политически и социални трансформации и реформи. Все явления, които неминуемо оказват влияние, както върху живота на всеки гражданин така и върху икономиката на държавата като цяло. Разнообразните промени в законовата база стават през годините са оказали своето влияние и върху стоковата борсова търговия, която през тези приблизително сто години претърпява своите бурни години на развитие и застои.

Цел, задачи и методи на изследване

Целта на настоящия материал е хронологически да се проследи развитието на законовата база на стоковата борсова търговия в нашата страна от нейното възникване в началото на XX век до наши дни, като се открият преломните моменти в това развитие.

За постигане целта на изследването е нужно да се изпълнят следните задачи:

- да се набави изчерпателна нормативна информация за периода от възникването на първите борси в началото на миналия век и тяхното развитие през годините до наши дни;
- да се анализира историческото развитие на нормативната база на стоковата борсовата търговия (да се обособят исторически етапи на база закони регламентиращи борсовата търговия) в нашата страна;
- да се формулират изводи и заключения за днешното състояние на законовата база на стоковата борсова търговия.

При изготвянето на материала е използван метода на историческия обзор, който позволява най-пълно да се проследи целия процес на развитие на законовата база на стоковите борси в продълже-

ние на един цял век.

Информационна база на проучването използвани са законовите актове на държавната власт, публикувани в "Държавен вестник".

Обект и обхват на изследването

В съответствие с формулираната по-горе цел на този материал, се налагат някои уточнения. Изследвания период обхваща приблизително 100 години от двата века. Това налага да се дефинира точен критерии за разграничаване на отделните етапи от развитието на законовата база на стоковата борсова търговия. Критерият който приемаме да се използва за разграничаване на отделните етапи ще е наличието на специализиран нормативен акт (закон), който да регламентира работата на борсите в страната. Отделните етапи в този исторически преглед ще се дефинират от липсата или наличието на действащ закон за борсите.

I етап: Обхваща периода 1902 – 1922/1923 г. Конституиране на борсовата институция – влиза в сила първия закони за борсите в нашата страна

Обичайна практика е съществуването на борсовите пазари да се регламентира от специализирана нормативна база, която да нормативизира тяхното създаване и работа. В нашата страна първите борси се създават в началото на XX век. Първа се учредява Варненска стокова борса през 1902г., която се специализира в търговията със зърно и работи неофициално до 1910 г, когато става официалното ѝ откриване. Втората стокова борса в страната се открива през 1912 г. в Бургас, нейният основен предмет на дейност е търговията със зърнени култури. Създаването на тези борси е осъществено на основата на частната инициатива на търговците на зърно от Черноморието ни. Поради липсата на опит тези борси първоначално са изпълнявали само ограничени функции.¹

¹ Елазаров С., Хр. Миленков, В. Симов, Стокови борси, III допълнено и преработено издание, Унив. издателство "Стопанство", София, 2003 г.

Първият нормативен акт, регламентиращ правно борсовата институция в нашата страна е "Закон за борсите" обнародван в Държавен вестник през март 1907 г. Закона се състои от осем глави в които подробно е описан начина за създаване на борса (както стокова така и фондова), както и принципите които трябва да са определящи за работата на една такава институция.

"Закон за борсите"

I глава: Общи положения

В първата глава на закона се дефинира понятието борса: чл. 1 *"Борсата е официално тържище, дето се срещат търговци и посредници, за да уговорят:*

а) продажби и покупки на монети, скъпоценни метали, банкноти, публични или частни ценни книги и търговски ефекти;

б) *продажби и покупки на стоки, наем на кораби, превози по сухо или вода и застраховки от всякакъв вид."* В тази глава се казва, че борсите са поставени под контрола на държавата, като за учредяване на борса се изисква разрешение от Министерство на финансите. Стоките и ценностите, които ще се търгуват на борсата трябва да са записани в правилника за работа на борсата. На борсите имат право да търгуват членовете на борсата и техни пълномощници или официални посредници назначени при борсата. Борсовите курсове имат официален характер и се публикуват в борсовия лист. В тази глава на закона се предвижда към всяка борса да има учреден "помирителен съд". Управителните органи на борсовата корпорация са общо събрание и управителен съвет. Борсите се издържат от държавни помощи на първо време; от особени врѣхнини върху данѣка плащан от търговци и занаятчии; такси за борсови членски и входни такси; такси върху борсовите операции; такси за вписване на ценни книги, които се търгуват на борсите; абонамент за борсови лист; такси събирани за разглеждане на спорове от помирителния съд; от глоби и други приходи. Непосредствения надзор върху борсите се упражнява чрез правителствени пратеници, назначени с указ при всяка борса.

II глава: Борсова корпорация

Тук законодателят постановява, че за да си член на борсовата корпорация трябва да отговаряш на следните условия: да си търговец; да си български поданик с регистрирана фирма най-малко от 2 години; да се плаща годишен патент от 100 лв., като всяко дружество може да се представлява само от един представител. В тази глава са разписани и условията, при които не се допускат борсови

членове, дефинирани са и правата на борсовите членове.

III глава: Управителен съвет

В чл. 18 е разписана структурата на попълване на управителния съвет на всяка борса: един делегат от Министерство на Финансите, един делегат от Министерство на Търговията и Земеделието, един делегат от търговската камара в района на която се намира борсата, един делегат от Българска Народна Банка, двама делегати от борсовите посредници избрани с тайно гласуване. В тази глава се регламентира правомощията и начина на работа на управителния съвет на борсовата корпорация.

IV глава: Борсови посредници и синдик на борсата

Параграф 1. Условия за назначаване и уволняване на борсови посредници. За да може някой да бъде назначен за борсов посредник трябва да отговаря на следните условия: да е български поданик; да е навършил 27 години; да се ползва от граждански и политически права; да е отбил военната си повинност или да е освободен от нея; да притежава свидетелство за честност, подписано най-малко от 5 члена на борсовата корпорация; да е завършил средно търговско училище или поне пет класа от някоя гимназия с 6 годишна търговска практика или служба при някое кредитно учреждение; да не е спирал разплащанията си; да не е даван под съд или да е бил осъждан за престъпления, означени в точка "е" на чл. 14.

Параграф 2. Права и задължения на борсовите посредници. Духа на тази алинея налага, че борсовият посредник може да се занимава само с борсово посредничество – чл. 15. *"Борсовият посредник не може да упражнява друга професия, освен оная, която има по служба."*

Параграф 3. Дисциплинарна отговорност на борсовите посредници. За дисциплинарни нарушения борсовите посредници отговарят пред управителния съвет на борсата, който налага следните наказания – забележка, мъмрене, глоба до 500 лева, временно отстраняване от длъжност до три месеца и уволнение, като само последното наказание подлежи на обжалване пред Министъра на Финансите.

Параграф 4. Заместници и служаци при борсовите посредници. Заместниците на борсовия посредник, трябва да отговарят на същите изисквания и за тях важат правата и задълженията на борсовия посредник, тяхното назначаване става от управителния съвет на борсата по предложение на борсовия посредник.

Параграф 5. Синдик на борсата. Службата на

синдик се изпълнява от фондовия/стоковия брокер член на управителния съвет. Заместника на синдик се утвърждава с княжески указ. Борсовият синдик трябва да определя "кота" (котировката) на борсата, да получава и разпределя поръчките за покупки/продажби постъпили от страна на държавата, съдебните учреждения, публичните администрации, окръжията, общините, благотворителните учреждения и настояничествата на недееспособните. В случай, че службата на някои борсов посредник остане вакантна (без значение на причините) борсовия синдик поема задълженията и разпределя работата между останалите борсови посредници.

V глава: Приемане на ценни книги

Параграф 1. Условия за приемането. Управителният съвет на борсата е органа, който взема решение относно приемането за търгуване на ценни книги, въз основа на стриктно разписана процедура и точно дефинирани изисквания към емитента на ценните книги.

Параграф 2. Отговорност по проспекта. Чл. 70. *"Ония, които са публикували или са съдействали за да се публикува един проспект отговарят солидарно за причинените загуби пред всеки държател на ценни книги от емисията, посочена в проспекта:..."*

VI глава: Борсови операции

Чл. 78. *"Всяка операция извършена в помещението на борсата, в определените за това часове, чрез членове на борсовата корпорация и техни повереници, или чрез борсовите посредници, по търгуеми и котирувани на борсата ценности, е борсова операция."*

VII глава: Наказателни разпоредби

В тази глава се регламентират административните и финансовите наказания, които се налагат при злоупотреба с борсова информация, при опити за манипулиране на борсовите котировки и т.н.

VIII глава: Преходни и заключителни разпоредби

Чл. 90. *"Съществуващите в страната борси трябва да се преучредят съгласно тоя закон в шест месеца от влизането му в сила."*

Чл. 92. *"Държавата отпуска на всяка новоучредена борса по един фонд от 50.000 лева, облежен в държавни ценни книги и оставен на съхранение в Българска Народна Банка."*

В разстояние на 10 години лихвата от тоя фонд се прибавя към капитала. Освен това, ако годишните приходи на борсата покрият разходите, прат

вят се удържки в размер на 25 % от излишъка и се притурят към същия фонд. "

Чл. 93. *"Фондът се предназначава за покриване недостига на борсовия бюджет, обаче, той не може да бъде употребяван за тая цел преди изтичането на 10 годишния срок."*

Недостига от борсовия бюджет през тоя период се вписва в държавния бюджет."

Чл. 98. *"Настоящия закон влиза в сила от 1 януари 1908 година. "*

От така направения преглед на първия Закон за борсите, могат да се направят следните заключения:

- в закона са обединени стоковите и фондовите борси, като се прави разлика между двата вида пазари и различните ценности (активи), които могат да се търгуват на тях. В закона са заложени и разлики в структурата на управление на двата вида пазари.

- законодателят е разписал точни изисквания, както за учредяване на борса, така и за начина на нейното функциониране, като паралелно с това се поощрява създаването на такъв вид пазари от страна на държавата, посредством създаването на фонд от 50.000 лева за всяка новосъздадена борса.

От направения преглед се налага извода, че първия закон регламентиращ борсите в страната има за цел да поощри създаването на борсови пазари, като същевременно с това законодателя много точно дефинира "правилата на играта" за да не може да се опорочи идеята на борсовата търговия.

Първия етап от тази класификация обхваща периода от 1902 – 1922/1923 г., защото в този период са правени многократни изменения и допълнения на първия вариант на Закона за борсите влязъл в сила от 1.01.1908 г. Измененията които са правени са по-скоро козметични, като духа на закона се запазва непроменен през годините.

II етап: Обхваща периода 1927/1928 – 1947/1948г. когато в страната стоковите и фондовите борси се регламентират от различни закони, в сила влиза първият Закон за стоковите борси, а Закона за борсите - регламентира работата само на фондовите борси.

През 1928 г. е обнародван и влиза в сила първият Закон за стоковите борси в нашата страна. До този момент в страната е в сила само Закон за борсите, който се отнася както за стоковите така и за фондовите борси. На 7 март 1928 г. XXII обикновено Народно събрание, приема Закон за стоковите борси, който да регламентира тяхната работа, а работата на фондовите борси се регламентира

от действияят до момента Закон за борсите от който е отменена само частта касаеща стоковите борси.

“Закон за стоковите борси”

Законът се състои от 12 глави както следва:

I глава: Общи положения.

Чл. 1. *“Стоковите борси са официални тържища, където се срещат търговци и борсови посредници, за да уговорят покупко-продажби на стоки, наемане и навлосване на кораби, превози по сухо и по вода, както и свързаните с тия сделки застраховки.”*

Чл. 4. *“Управителния съвет на всяка стокова борса, определя вида и специалните качества на артикулите, които ще бъдат предмет на борсови сделки в борсата. Решенията на управителния съвет подлежат на одобрение от Министъра на търговията, промишлеността и труда.”*

II глава: Борсова корпорация

Управителния съвет приема новите членове на борсата. Разписани са задължителните изисквания на които трябва да отговаря всеки борсов член, както и случаите при които се отказва борсово членство. Регламентирани са и дисциплинарните наказания, които налага управителния съвет на борсата на борсовите членове.

III глава: Общи събрания

В закона е разписана процедурата за свикване на редовни и извънредни общи събрания, реда за тяхното провеждане, както и правомощията които те имат.

IV глава: Управителен съвет

Описан е начина за попълване на управителния съвет на стоковата борса, както и правомощията които му се делегират да прилага закона и правилника на борсата, да изпълнява решенията на общото събрание, да изработва бюджета на борсата, председателя на управителния съвет да представлява борсата, да изготви и в последствие да променя правилника на стоковата борса, да определя размера на борсовите такси с одобрение на Министерството на търговията, да въвежда нови стоки за търгуване, да упражнява всички други права и задължения, които са му възложени от Закона за стоковите борси и правилника на стоковата борса.

V глава: Проверителен съвет

Чл. 30. *“Проверителния съвет следи за правилното и законно упражняване на бюджета на борсата. Той проверява във всяко време, когато намери за удобно, борсовата каса, приходи-разходите книги, документите и ценностите на борсата. Той проверява годишните равностметки и докладва*

за това на редовното общото събрание”

VI глава: Секретариат

Разписани са изискванията на които трябва да отговарят борсовите секретари, както и техните задължения - да водят и пазят протоколната книга, да пазят архива на борсата и да преподписват заедно със синдика на борсата всички свидетелства и актове, с които се констатира цените.

VII глава: Бюджет и издръжка на борсата

В закона се казва, че финансовата година за стоковите борси започва на 1 октомври и завършва на 30 септември.

Чл. 35. *“Стоковите борси се издържат от:*

членски внос; такса за стол и място в борсовото помещение; такса за услуга и съдействие при изпълнение на сключените борсови сделки; такса за въвеждане на дела пред борсовия помирителен съд; такса за пристигнали в седалището на борсата вагони със стоки предмет на борсови сделки максимум до 50 л.; куртаж; такси за сключените от членовете на борсата сделки без посредници; приходи от абонамент за борсовия лист; глоби; разни случайни приходи и субсидии.” Бюджета на борсата се гласува от общото събрание и се утвърждава от Министъра на търговията, промишлеността и труда.

VIII глава: Надзор върху борсата

Чл. 41. *“Непосредствения надзор върху всяка стокова борса се упражнява от един особен делегат, назначен със заповед от Министъра на търговията, промишлеността и труда измежду представените от търговско-индустриалната камара, в района на който се намира борсата, три лица. Представените три лица трябва да имат висше образование по стопанско-финансови или правни науки . . . . .”*

Чл. 44. *“Особеният делегат е длъжен да донася всеки три месеца да донася на Министъра на търговията, промишлеността и труда за вървежа на работите на борсата, да посочва всички станали опущения и нередовности, ако има такива, и да дава едновременно мнение по какъв начин могат да се отстранят те за в бъдеще.”*

IX глава: Борсови посредници

Чл. 45. *“Борсовите посредници са длъжностни лица, натоварени да сключват сделки по поръчка и за сметка на трети лица.”* В закона са разписани изискванията на които трябва да отговарят кандидатите за брокери на стоковата борса, както и правилата, които те трябва да спазват в своята работа.

Самостоятелен параграф от тази глава е посветен на синдика на борсата.

Синдик на борсата

Синдика на борсата се назначава с заповед на Министъра на търговията, промишлеността и труда, за две години.

Чл. 70. *"Синдикът е длъжен, независимо от задълженията, които има в тоя закон и правилника, да се грижи по нареждане на председателя на управителния съвет за извършване покупко-продажби за сметка на държавата, съдебните учреждения, публичните администрации, окръжията, общините, благотворителни учреждения и настойничесвата на надееспособните."*

Глава X: Помирителен борсов съд

В тази глава в четири части законодателя е разписал: *Подсъдност и състав на съда; Съдопроизводство; Изпълнение на решенията и Разноски по делата.*

Глава XI: Наказателни разпоредби

Разписани са наказанията за съответните нарушения за всички участници в дейността на стоковата борса.

Глава XII: Преходни разпореджания

Чл. 109. *"При основаване на стокова борса, членовете на корпорацията се приемат от една временна комисия, състояща се от председателя и главния секретар на търговско-индустриалната камара, в района на които се основава борсата, от директора на Българската народна банка в същия район и от председателя на местния окръжен съд. Тази комисия се свиква и председателства от председателя на търговско-промишлената камара. Цюм общото събрание на приетите членове на корпорацията избере делегати за управителния съвет и този последния се конституира, комисията престава да функционира."*

Чл. 113. *"Настоящият закон отменя действащият сега закон за борсите по отношение на стоковите борси и влиза в сила три месеца след обнародването му в "Държавен вестник."*

Месец юни 1928 година се оказва преломен момент в развитието на борсовата търговия в страната. От този момент нататък работата на стоковата и фондовата борса се регламентира от два различни закона. Работата на стоковите борси в страна се дефинира от влезлия в сила Закон за стоковите борси, а работата на фондовите борси се регламентира от Закона за борсите, който е час-

тично отменен в частта касаеща работата на стоковите борси и така неговото действие засяга само работата на фондовите борси в страната.

III етап: Обхваща периода 1947/1948 – 1989 г., в който борси в страната не съществуват това е т.н. "Ледников период за българските борси"

В съответствие с настъпилите обществено-политическите промени в страната се промени и икономическия живот. Със Закона за национализацията се одържавяват всички институционализирани субекти от реалния и от финансовия сектор на икономиката². Преминава се към централно-планово стопанство, в което няма място и роля както за стоковите така и за фондовите борси. Начина на организиране на националното стопанство не предполага съществуването на борси.

IV етап: 1990 - 1996 г. Възстановяване на борсите в страната

Визира се периода 1990-1996 г., по това време се възстановяват първите стокови борси в страната, няма специализирана нормативна база, която да дефинира тяхната работа. Първата възстановена стокова борса е учредена на основание чл. 357-364 от Закона за задълженията и договорите – това е Софийска стокова борса, учредена на 11.04.1991 г..³ На примера на тази първа борса в най-новата ни история се регистрира и настъпилният бум на възникване на множество борси. В този период с названието "борса" си послужиха множество и разнообразни стопански формирания, част от които нямаха и минимално приближение до същността и характеристиките на борсовата институция. В рамките на приблизително 4-5 години, освен възникването на множество най-разнообразни така наречени "борси", в т.ч. - бирени, музикални, трудови и какви ли още не странни стопански формирания, в страната се регистрираха 50 борсови тържища - 36 стокови и 14 фондови (заедно с фондовите отделения към стоковите борси).⁴ Това бе възможно поради липсата на конкретна, специализирана нормативна уредба, която да постави точни изисквания и равни стандарти пред всички пазарни субекти. Този етап от развитието на борсовата търговия в нашата страна приключи в периода 1995-1996 г., когато се прие последователно Закона за ценните книжа, фондовите борси и инвестиционните дружества (1995 г.) и Закона за стоковите борси и тържищата (1996 г.).

2 Закон за национализацията от 23.12.1947 г.

3 Елазаров С., Хр. Миленков, В. Симов, Стокови борси, III допълнено и преработено издание, Унив. издателство "Стопанство", София, 2003 г.

4 Виж пак там.

VI етап: 1997 – до настоящия момент

Началото на този етап се датира от момента на създаване на Българска фондова борса – София и учредяването на Държавната комисия по стоковите борси и тържищата (ДКСБТ). Към 01.11.1996г., когато е приет Закона за стоковите борси и тържищата, в неговия първи вариант, обнародван в Държавен вестник., бр. 93 от 1996 г. Това е основополагащият специализиран нормативен акт, който регламентира борсовата търговия и дейността на стоковите тържища в България. Закона за стоковите борси и тържищата (ЗСБТ) е специализиран нормативен акт, който регламентира условията и реда за създаването, устройството и дейността на стоковите борси и тържищата в България. Закона е разписан в две части, първата част регламентира стоковите борси, а втора стоковите тържища. Обект на разглеждане в този материал е първата част на закона отнасяща се до стоковите борси и тяхната работа. Реално ЗСБТ влиза в действие след създаването на ДКСБТ.

VII: Проектозакон за стоковите борси

Този етап е съвсем условен, защото към настоящият момент не е възможно да се фиксира неговото точно начало, този етап ще стартира от момента на влизане в сила на Закона за стоковите борси, който днес съществува само като проект, одобрен от Министерски съвет и предстои внасянето му в Народното събрание.

Заклучения, изводи и препоръки

От прегледа на историята на борсовата търговия в нашата страна е видно, че първоначално се

създава един общ закон за борсите, а в последствие се конституират два нормативни акта, които да регламентират работата на фондовата и стоковата борса по отделно. През 1928 г. се създава специализиран закон за стоковите борси, а паралелно с това се отменя частта от действащият към оня момента Закон за борсите, която касае работата на стоковите борси. Борсовата търговия в нашата страна се заражда в началото на XX век с появата на първите борси, които работят до 1948 г., когато с е преустановено тяхното съществуване в следствие на промяната в начина на устройство и работа на националното стопанство. Този т.н. "Ледников период" за борсовата търговия продължава до 1991 г. когато се възстановяват първите борси в най-новата ни история. Възстановените стокови борси работят повече от 5 години без да има закон за борсите, до края на 1996 г. когато е приет Закона за стоковите борси и тържищата.

Към настоящия момент стоковата борсова търговия в нашата страна се развива с умерени темпове, въпреки почти половин вековния застои. За развитието на борсовата търговия допринасят и наскоро приетите промени в Закона за обществените поръчки, наскоро приетия Закон за електронния подпис и други правителствени инициативи.

Литература

1. Елазаров С., Хр. Миленков, В. Симов, Стокови борси (III доп. и прераб. изд.)- С., Университетско изд. "Стопанство", 2003 г.
2. Д.В., бр. 51/1907 г.; бр. 48/1912 г.; бр. 82/1921 г.; бр. 223/1922 г.; бр. 118/1922 г.; бр. 292/1923 г.; бр. 296/1928 г.
3. Закон за национализацията от 23.12.1947 г.

REVIEW OF THE BULGARIAN COMMODITY EXCHANGE LOW IN XX CENTURY

Vanya Hadgieva
University of Forestry – Sofia, Bulgaria

ABSTRACT

At the beginning of XX century in our country for the first time we start talking about commodity exchange and they become reality during the first ten years.

In this content we will discuss the Bulgarian norms of commodity exchange trading according to the Bulgarian legislation from its creation, during XX century and until the first few years of XXI century.